

НЕНАД ВУКОВИЋ

ПРЕВОЂЕЊЕ СТРАНИХ НАЗИВА, ТРАНСКРИПЦИЈА И ТРАНСЛИТЕРАЦИЈА

»Страних речи има много и оне се у већем или мањем броју појављују на свим подручјима производње, друштвеног живота, уметности и науке. Оне су одраз наших културних и економских веза са страним светом, па како нема народа који би могао бити посве без таквих веза, тако нема ни језика који би могао бити посве без туђих речи.«¹

Сваки нови контакт, а и продубљивање старих веза, са земљама на свим географским ширинама доноси нове захтјеве сваком језику. Све што се ново јавља и уноси у језик захтијева да буде трајно смјештено у језичким симболима. Ту се највише ради о лексици, јер се у њој све те промјене огледају. У врло сложенем процесу примања и адаптирања страних ријечи, општих и властитих, основно је њихово прилагођавање ортографском систему.² Тај врло сложени процес захтијева јасно нормирање и солидно познавање путева доласка страних ријечи и начина њихове адаптације. Наш је правопис овоме доста пажње посветио, у односу на сва ранија нормирања — чак не само код нас, али нови живи контакти, а и уочавање неких не баш срећних рјешења, захтијевају да се и у овој области помјерамо напријед и нове, неопходне, стране ријечи адекватно примамо.

Страни изрази, долазећи са разних страна и разним путевима усменим или писменим, бивају усвајани дјелимично или сасвим. Ту се одмах јавља и проблем превођења, транскрипције и транслитерације: које се ријечи никако не преводе (само се

¹ Правопис српскохрватског књижевног језика, Нови Сад 1960. године, стр. 142;

² Види о овоме и у пољском и шведском правопису (*Stownik ortograficzny języka polskiego*, Warszawa 1976. године и *Svensk handordbok (konstruktioner och frazeologi)*, Stockholm 1969. године.

уклапају у одређену промјену), које се преводе и на који начин итд.? Улазећи у наш језик усменим путем, стране ријечи обично чувају оригинални изговор или изговор језика преко кога се преносе, а ако улазе писменим путем, обрнут је случај. Слично се догађа и у другим језицима. Овдје се стварају и одређени проблеми. И код нас се догађа, као и у многим другим језицима, да страна ријеч чува изворну форму, али се њени деривати уклапају у наше законе.³

У нашој литератури, не само лингвистичкој, сусрећемо разне поропозиције кад је у питању преводње и непреводње страних ријечи,⁴ па чак да би требало преводити и називе врло давно примљене или да све треба оставити у оригиналу (заборавља се и на велику секундарну плодност тих назива; да ли се данас некако могу замијенити ријечи типа Беч, Исланд, Норвешка, Шведска, Гетеборг, Финска итд. и све друге ријечи направљене према њима). Није тешко схватити шта би данас значило да изговарамо и пишемо, на примјер: Sverige — Сверије, Norge — Норије, Geteborg Јетеборј, — према шведском и норвешком изговору. Не смије се губити из вида ни временска слојевитост примања и адаптације многих назива.

Стално ми се намеће питање: како уносити у наш језик стране ријечи, да ли је довољно кад у Правопису кажемо да се у нашем језику туђа имена и презимена пишу двојачко: изворно (махом у латиници) и фонетски (махом у ћирилици) и да се оставља слободна употреба једног или другог начина писања, само — ако је ријеч мање позната — треба уз фонетски изговор први пут у загради додати изворно писање, а ако се она изворно пише, треба јој у загради навести фонетски изговор. Што се све више залази у прошлост, лако је уочити да није било тешко створити овакво правило, чини ми се да је сада теже. Не значи да сам против оваквог начина, можда је он и једино могућ, али данас се све више и више развијају односи између врло удаљених народа, све се више међусобио народи приближавају и самим тим долазе нови низови назива. Како да те називе примамо? Данас се жели да то што више буде »из прве руке«, а до сада је у доброј мјери ишло преко неког посредника. Систем наших знакова (створен на основу наших гласова) у много случајева није у стању да стране ријечи графички присвоји, врло их често деформише. Транскрипција страну ријеч често само приближно представи. Даље, шта урадити, како поступити, на примјер, кад су у питању ријечи типа Roosevelt (за саму ову ријеч је лако) — како је »фонетизирати«, да ли према енглеском [Ruswelt] или према америчком начину [Rouzewelt] итд.? Ово нису само наши проблеми, и у другим

³ На примјер: Byron, а бајронист(а), бајронистички; види и у пољском језику Byron, bajroński, bajronista — цитирани Słownik..., стр. 130;

⁴ О овоме је прилично било ријечи на савјетовању о школској терминологији у Тузли.

језицима је иста ситуација (понегдје и далеко тежа). У говору иде далеко лакше, далеко је теже направити ортографску норму. Код многих народа ствар је сазрела до тог степена да се разговара, понегдје се већ тако и ради, о томе да би требало формирати комисију, посебну, при некој институцији, а која би устаљивала норме транскрипције и транслитерације. Овако, како ствари данас стоје, никад се неће моћи избјећи грешке.

Требало би се посебно осврнути на називе сложене из више ријечи, на њихово уношење и адаптацију. Узмимо, као примјер, називе држава, покрајина, административних јединица, разних партија и организација итд. У Правопису се, такође, јавља извјесна недоследност, а у штампи, у новије вријеме, посебно. У поглављу о великим и малим словима имамо као примјер за писање назива организација *Пољска уједињена радничка партија* (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza), према Савез комуниста Југославије. Према нашој форми требало би да буде Уједињена радничка партија Пољске (да је супстантив Пољска, а не адјектив). У званичном називу пољске државе нисмо одступили од нашег шика: *Народна Република Пољска* (Polska Rzeczpospolita Ludowa), а не Пољска Народна Република. Или, у штампи стално сусрећемо *Њемачка Демократска Република* (Deutsche Demokratische Republik), али *Савезна Република Њемачка* (DBR, Deutschland), или *Јединствена социјалистичка партија Њемачке*.

Ако би се правила анализа о томе шта преовлађује у средствима јавног информисања, видјело би се да калк потискује клише, шик, нашег језика. О понашањима у овоме смислу у правопису може да буде јасно написано.

Говорећи о транскрипцији чини ми се да би се, бар у границама осврта, требало задржати на самим појмовима транскрипције и транслитерације (скоро нико не помиње транслитерацију), поготово кад су у питању словенске ћирилице (да не помињемо нека друга за нас врло релевантна писма, о томе ће други): руска, украјинска, бјелоруска, бугарска, македонска у односу на нашу ћирилицу и латиницу. Постоји битна разлика између транскрипције и транслитерације. Ако погледамо у рјечнике лингвистичких термина, видјећемо да у транслитерацији имамо само консеквентно представљање слова (знакова) алфабета једног језика помоћу знакова алфабета другог језика на основу механичке супституције, на примјер, кад представљамо изразе и реченице грчког језика помоћу латинског алфабета. То је врста транскрипције, али она не узима у обзир звучне вриједности транслитерованих текстова.⁵ У правопису требало би да стоје двије врсте транскрипције: фонетска и фонолошка. Фо-

⁵ Види: Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański: *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1968; затим R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb 1969. године;

нетска се транскрипција врши помоћу система специјалних знакова фонетског писма, кад сваком гласу одговара посебан знак. У другом случају се ради о транспонирању традиционалног писма на писмо које одражава поједине фонеме који постоје у систему датог језика, независно од варијација којима подлијежу у изговору, то се такође врши помоћу знакова фонетског писма. Практично гледајући фонетска транскрипција узима у обзир фонетске варијанте фонема, али фонолошка те варијанте апстрахује.⁶ У литератури се навелико пише и о широкој, уској и дословној транскрипцији, затим о морфофонематској, рјечнофонематској, међународној фонетској, знанственој и др. транскрипцији. Док није прихваћен универзално примјењљив систем транскрипције попут онога што га је предложило Међународно фонетско удружење (*Poul Passy, Daniel Jones*) или на Конференцији у Копенхагену 1925. (разматран и ревидиран 1932), као основа за транскрипцију узима се постојећи алфавет, који је изабран између најраспрострањенијих алфавета сличних латинском, или сасвим конвенционални систем знакова, или комбинација постојећих знакова са условним (види преглед тих различитих принципа у »*Propositions établies par la Conférence tenue à Copenhague en avril 1925*«, Oxford, Clarendon Press, 1926). Могуће је примијенити или приближан запис (*notation large, approximative*), или тачан запис (*notation étroite*) са циљем што је могуће најпрецизнијег биљежења детаља артикулације. Описно биљежење (*notation descriptive II visible speech — Bell, notation analphabétique — Jespersen*) има за циљ да забиљежи улогу и кретање говорних органа у изговору сваког фонема.⁷

Све је ово неопходно имати у виду при стварању принципа (па можда и табела) транскрипције и транслитерације.

Задржали бисмо се још само на неким појединостима везаним уско за пољски језик. У параграфу 185. нашег Правописа стоји да код пољских имена назални самогласници *a* и *e* кад се налазе пред усненим сугласницима пишу се као *om*, *em*, а у свим осталим положајима као *on*, *en*: *Dąbrowski* — Домбровски, *Debicki* — Дембицки, *Szklarska Poreba* — Шкларска Поремба, *Częstochowa* — Ченстохова, *Raciaz* — Раћонж, *Oświęcim* — Освјенћим. Одавно ми се чини да је ово преуско, у то ћемо се боље увјерити ако погледамо како ствари стоје у пољском језику. Велика је тенденција губљења назалног *e* у пољском језику и врло претенциозно изгледа његово чување тамо гдје се и пише. Чува се само испред *s*, *z*, *sż*, *ż*, *f*, *w*, *ch* (*geś*, *węch*, *mięso* — као и у писању). На крају ријечи назалност се скоро не чује или се уопште не чује: *robię* (слободно се може рећи да се чује само *e*). Испред *l* и *ł* врло ријетко се изговара *e* — претежно је без назалности: *wzieli* (*wzieli*). Испред *p*, *b* распада се на *e* + *m* (*tempu*). Испред

⁶ Оп цит.

⁷ Ж. Марузо, *Словар' лингвистических терминов*, Москва 1960.

ć, dź изговара се као *eń* (*pieć* — *pieńć*). Испред *k*, *g* распада се на *e* + *n* (са тзв. *tylnojęzykowym* *n* — нешто између *en* и *ę*). Испред *t*, *d*, *c*, *dź*, *cz*, *dż* изговара се као чисто *en* (*tęcza* — *tencza*). Бројеви 15 и 19 изговарају се као *pietnaście*, *dziewietnaście* (*piętnaście*, *dziewiętnaście*) — овдје се може јавити и фалш-елеганција и да се изговара назално. Код назала *q* далеко је простија ситуација и сасвим је довољно оно што је у Правопису записано.

Даље, у 187. параграфу (поменутог Правописа) истиче се да слово *и* испред самогласника треба писати као *j*; на примјер: *Białystok* — Бјалисток, *Mickiewicz* — Мицкјевич, *Jagiello* — Јагјело, *Wieliczka* — Вјеличка, *Kielce* — Кјелце, *Cyrankiewicz* — Циранкјевич.

У умекшавању сугласника пољски језик је отишао врло далеко, поготово у домаћим ријечима. Далеко је обазривији према страним ријечима, мање је умекшаности, поготово у научној и техничкој терминологији, а и тамо гдје се у говору јавља умекшаност у писању се чува изгорност (*kenotrop*, *kegel*, *ketoza*, *keson*, *algebra*, *sugestia*, *wegetacja* итд.).

Посебну пажњу захтијева *kie* и *gie*. Код нас је у пракси различито, чак и код врло писменог свијета. Многе језичко осјећање наведе и одступају од правописне норме, ипак је далеко више оних који то чине из незнања. Тако се у штампи сусрећемо са *Герек* и *Гјерек*, *Буракевич*, *Буракијевич* и *Буракјевич*, *Мицкијевич* и *Мицкјевич*, *Циранкијевич* и *Циранкјевич*, *Кјелце* и *Келце*, *Јагелонски универзитет* и *Јагјелонски универзитет* итд. Ослушкујући како шта звучи у нашем језику, шта се намеће као страно, а шта се врло лијепо адаптира у нашем језику, чини ми се да би једно добро било направити одступање од наведене правописне норме код *gie* (напросто занемарити умекшаност) и писати *ge* (далеко »нашкије« звучни *Герек*, *Јагелонски унив.*, *Јагело* итд.).

РЕЗЮМЕ

Создание новых связей, но и углубление существующих с разными народами, приносит новые требования каждому языку. Всё новое, что появляется и вносится в язык, требует быть постоянно помещенным в языческих символах. Больше всего речь идёт о лексике, так как все изменения больше всего видны в ней. В очень сложном процессе принятия и адаптации иностранных слов, основной является адаптация орфографической системы данного языка. Правописание сербохорватского языка достаточно внимания посвятило этому вопросу, но новые контакты и замечание некоторые именно не счастливых решений, требует движения вперёд и адекватное принятие иностранных слов.

Особое внимание нужно посвятить транскрипции и транслитерации. Правописание должно содержать и нужные таблицы транскрипции и транслитерации.